

1. Alfredas Bumblauskas apie LDK religinę toleranciją

Katalikai Paryžiuje 1572 m. surengė protestantų skerdytes. Šis įvykis Šv. Baltramiejaus nakties pavadinimu įėjo į istoriją kaip religinio nepakantumo simbolis. Tuo tarpu Lietuvoje 1563 m. Zigmantas Augustas išleido privilegiją, kuria sulygino visų krikščioniškųjų konfesijų teises. Formaliai privilegijoje kalbama apie katalikų ir stačiatikių teisių sulyginimą, tačiau reikia turėti galvoje, kad Zigmanto Augusto laikais Lietuvos protestantai manė priklausą reformuojamai Katalikų Bažnyčiai ir jautėsi esą visateisiai visuomenės nariai. 1573 m. krikščioniškųjų konfesijų tolerancija buvo įtvirtinta visos jungtinės valstybės mastu Varšuvos konfederacijoje. 1588 m. lygios konfesijų teisės tapo III Lietuvos Statuto teisine norma. Todėl teigiama, kad XVI a. vid. Vilnius tapo Europos tolerancijos sostine. Paprastai šis reiškinys priskiriamas prie Reformacijos poveikio. Tai iš esmės teisinga, tačiau neaišku, kodėl Reformacija Lietuvoje padarė visiškai kitokį poveikį nei Vakaruose - juk kartu su šiuo sąjūdžiu prasidėjo ir religiniai karai, draskę Vakarų Europą iki pat XVII a. vid. Vargu ar Lietuvos protestantai ir katalikai buvo tolerantiškesni už jų bendraminčius Vakaruose. Juolab kažin ar šią padėtį galima paaiškinti iš pagonybės ateinančiomis tradicijomis. Reikia atkreipti dėmesį į vieną veiksni, kurio turėjo paisyti XVI a. katalikiškoji ir protestantiškoji Lietuvos visuomenė ir kurio nebuvo nė vienoj kitoj Europos šaly. Šis veiksnys - tai stačiatikiškoji LDK visuomenės dalis: nors politikoje vyravo katalikai, stačiatikių buvo gerokai daugiau, jie užėmė didesnę teritoriją. [...] Tad ne lietuvių būdas, o stačiatikių įtaka privertė lietuvius būti tolerantiškus. Aišku, ši nuostata toli gražu nepriminė Apšvietos epochoje susiformavusių tolerancijos principų, taikomų visiems visuomenės sluoksniams. Reikia kalbėti tik apie luomo - bajorų, o ypač ponų toleranciją. Taigi susiduriame ne su tolerancija, o su bajorų leno teisėmis, kurios XVI a. vid. buvo papildytos vasalo teise išpažinti savo tikėjimą. Juo daugiau vasalai turi tokių teisių, juo primityvesnė visuomenė. Tokioje chaotiškoje visuomenėje didikai, ypač vedę kitatikes, kartkartėm buvo tolerantiški net ir valstiečiams, tačiau nereikia turėti iliuzijų, kad jie gerbė valstiečių įsitikinimus. Nusistovėjus šiočiai tokiai tvarkai, prieš valstiečius buvo griebiamasi prievartos ir šioje srityje. Taigi žvelgiant į bendrą istorinę perspektyvą, „tolerantiškai“ į bajoriškąją demokratiją kryptanti Lietuvos visuomenė toli gražu neprilygo absoliutizmą formuojančiai Prancūzijai; ši didikų ir bajorų tikibinė tolerancija buvo labiau valstybės silpnumo, o ne stiprybės išraiška. Tačiau net ir skeptiškai vertinant liaupses Vilniui

kaip XVI a. Europos tolerancijos sostinei, reikėtų pripažinti, kad čia susidarė palankios sąlygos ir nekrikščioniškosios konfesijos - žydams, karaimams, musulmonams. O visa tai savo ruožtu paveikė vėlesnę Lietuvos istorinę sąmonę, kuriai, regis, nėra būdingas radikalizmas.

Alfredas Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija 1009–1795*, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2005, p. 248.